

1.4 Фінансові та спеціальні методи державного регулювання валютних операцій

Філіпенко Т. В.

*Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки
України (м. Донецьк)*

Валютні операції і валютний ринок країни грають важливу роль у регіональних фінансових системах. За роки незалежності валютні активи виявили властивості бути стабілізаторами економіки, усе частіше використовуються у макроекономічному регулюванні, стримуванні інфляції, стимуляції виробництва й зовнішньоекономічних операцій. Не став виключенням і Донецький регіональний господарський комплекс, де спостерігається виробнича активність, здійснюються зовнішньоекономічні контракти, виконуються валютні операції. Але проблеми, що накопичуються у валютній сфері фінансових відносин, потребують свого вирішення, тому спочатку треба з'ясувати державні засоби впливу на валютний ринок та його операції.

Валютне правопорушення – це акт поведінки суб'єкта валютних правовідносин, який виражається у здійсненні будь-яких активних дій (продаж валюти фізичною особою, здійснення валютних операцій уповноваженим банком без отримання письмового дозволу) чи бездіяльності (нездійснення уповноваженим банком функцій агента валютного ринку)¹. Валютне правопорушення – це завжди протиправне діяння, яке порушує вимоги валютного законодавства. Наприклад, здійснення банком валютних операцій без ліцензії на право здійснення валютних операцій, яка видається Національним банком України (НБУ), є валютним правопорушенням, оскільки операції з валютою та валютними цінностями здійснюються лише на підставі ліцензії НБУ. Валютне правопорушення завдає шкоди особі, суспільству, державі, і тому воно завжди є соціально шкідливим. Суспільна небезпека валютних правопорушень полягає в тому, що їх наслідком є скорочення надходжень валютних цінностей до НБУ та порушення інтересів держави у сфері фінансів.

Ефективним засобом підтримки законності і правопорядку у сфері валютних операцій є застосування фінансових і спеціальних санкцій за валютні правопорушення. З метою виявлення та попередження валютних правопорушень в Україні створено систему суб'єктів валютного контролю, тобто тих органів, які наділені повноваженнями щодо провадження заходів із перевірки дотримання валютного законодавства.

Відповідно Декрету Кабінету Міністрів України (КМУ) «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», валютний контроль в Україні здійснюють органи та агенти валютного контролю до яких належать: НБУ, уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від НБУ генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну податкову і митну політику, державну політику у сфері надання послуг поштового зв'язку².

Органи валютного контролю у своїй діяльності застосовують комплекс адміністративних заходів, розрахованих на прискорення валютних надходжень і на стримування вивезення валюти з країни, забезпечують дотримання суб'єктами підприємницької діяльності та фізичними особами норм валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Але для ефективною реалізації заходів спрямованих на попередження й виявлення валютних правопорушень необхідне врегулювання механізму взаємодії органів валютного контролю між собою та з правоохоронними органами під час практичної реалізації валютної політики держави.

¹ Банківське право України: навч. посіб. для дистанційного навчання / [Берлач А.І., Тараненко Ю.О.]; за заг. ред. А.І. Берлача. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – 306 с.; С.264.

² Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

Домінуюче місце у системі валютного контролю займає валютний контроль НБУ, оскільки основний масив валютних операцій здійснюється за посередництвом уповноважених банків, інших фінансових установ та національного оператора поштового зв'язку, які отримали від Національного банку генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій і наділені правами агентів валютного контролю за такими операціями.

Отже, НБУ є головним органом валютного контролю, що: здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів; забезпечує виконання уповноваженими банками функцій агентів валютного контролю.

У науковій літературі зустрічаються різні точки зору щодо форм валютного контролю. Так, деякі вчені називають ревізію, перевірку, спостереження формами державного контролю³, інші вважають, що це – методи контролю⁴.

На думку Л. М. Кравченко, основними формами валютного контролю є спостереження і перевірка⁵. Спостереження застосовуються під час: контролю за своєчасністю зарахування валютного виторгу на рахунки в уповноважених банках на території України за паспортами експортних угод; контролю за забезпеченням ввезення імпортерами на територію України товарів у кількості, еквівалентній сумі перерахованих за кордон коштів, або за забезпеченням повернення коштів у разі недопоставки товарів (здійснюється уповноваженими банками на підставі паспорта імпоротної угоди); контролю уповноважених банків під час виконання доручень клієнтів на здійснення валютних операцій, а саме: купівля іноземної валюти для клієнта, перерахування іноземної валюти з поточного рахунку клієнта, здійснення валютнообмінних операцій з фізичними особами.

У наслідок спостереження визначається правомірність дій об'єктів валютного контролю. Якщо ж спостерігаються факти правопорушень, необхідно здійснити перевірку, адже винести рішення про застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства на підставі спостереження неможливо, оскільки джерела, з яких отримується інформація в процесі спостереження, не дають змоги зробити висновки про всі важливі обставини справи. Тому під час спостереження органи та агенти отримують лише інформацію про необхідність збору доказів за допомогою більш складної форми валютного контролю – перевірки.

Таким чином, перевірка виступає основною формою валютного контролю в тих випадках, якщо виникає необхідність встановлення факту порушення валютного законодавства. Порівняно зі спостереженням перевірка є більш глибоким дослідженням обставин справи із застосуванням усіх можливих джерел інформації. Перевірка як форма валютного контролю повинна застосовуватися лише за умови наявності інформації про неправомірну поведінку учасника валютних правовідносин, який порушив порядок здійснення будь-якої валютної операції, в той час як спостереження застосовується і у зв'язку з правомірною поведінкою об'єкта валютного контролю.

Відповідно до п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» до резидентів, нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу,

---

³ Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Андрійко О.Ф.; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1999. – 36 с.; С.14-16.

⁴ Хаменушко И.В. Валютный контроль в Российской Федерации: учеб. пособие / И.В. Хаменушко; юр. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: ИДФБК-Пресс, 2001. – 480 с.; С.86-89.

⁵ Кравченко Л. М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні: монографія / Л. М. Кравченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 156 с.; С.88.

пені, позбавлення ліцензії НБУ на право здійснення операції та виключення банку з Республіканської книги реєстрації банків⁴³.

Чинне валютне законодавство передбачає застосування фінансових санкцій за вчинення таких правопорушень у цій сфері:

- здійснення операцій з валютними цінностями без одержання генеральної чи індивідуальної ліцензії НБУ (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- торгівля іноземною валютою банками та іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії НБУ та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених Національним банком України (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання уповноваженими банками зобов'язань купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України і за рахунок резидентів з метою виконання зобов'язань резидентів (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання уповноваженими банками, фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- несвоєчасне подання, приховування або перекручування звітності про валютні операції (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання резидентами вимог щодо декларування валютних цінностей та іншого майна (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- порушення порядку розрахунків в іноземній валюті (п. 2 ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», ст. 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»⁶);

- одержання резидентом кредиту в іноземній валюті без реєстрації кредитного договору (п. 2 Указу Президента України «Про врегулювання порядку одержання кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства»⁷, п. 2.9 «Положення про валютний контроль»⁸).

Правова природа фінансових санкцій є досить дискусійною. На думку окремих фахівців, подібні санкції є окремим видом відповідальності – фінансовою⁹. В інших випадках ототожнення відносин у сфері валютного регулювання до адміністративно-правових відносин приводить до висновку про необхідність «розроблення інституту фінансової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності» і твердження, що «на сьогодні у правовій науці серйозно постало і потребує негайного вирішення питання уніфікації та теоретичного осмислення відповідальності за порушення норм фінансового права взагалі та приписів валютного законодавства зокрема»¹⁰.

⁶ Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 № 185/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

⁷ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1310.

⁸ Про затвердження Положення про валютний контроль: Постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 № 49 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

⁹ Кротюк В.Л. Актуальні проблеми валютного регулювання / В.Л. Кротюк // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України – 1997. – № 2. – С. 204 - 207.

¹⁰ Кравченко Л.М. Проблеми відповідальності за порушення порядку здійснення валютних операцій в Україні / Л.М. Кравченко // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 2000. – № 2. – С. 187-191; С 187.

Так, на переконання О. Северина, нагальною потребою є не теоретична розробка інституту «фінансової відповідальності», а чітке і однозначне законодавче закріплення адміністративно-правової природи «фінансових санкцій», зокрема тих, що передбачені у п. 2 ст. 16 Декрету¹¹. «Фінансові санкції», «економічні санкції» є нічим іншим, як адміністративною відповідальністю й інші її визначення – це некоректне використання конституційної термінології, що, за словами судді Верховного Суду України М. Гусака, свідчить про низький рівень правової культури нормотворця. Якщо погодитись із висновком, що фінансові санкції виступають не як різновид адміністративної відповідальності, а як самостійний вид, то слід також зробити й інший висновок, що така відповідальність застосовуватися не повинна, оскільки суперечить Конституції України¹².

У п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України визначено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них¹³. Таким чином, існування інших видів відповідальності, що не передбачені Конституцією України, неможливе. Крім того, відповідальність за дисциплінарні вчинки, адміністративні правопорушення, діяння, що є злочинами, та засади цивільно-правової відповідальності за них не можуть бути визначені будь-якими нормативними актами, крім законів.

Відповідно, юридичну відповідальність не може бути встановлено підзаконними нормативними актами, у т.ч. Указами Президента України. Зокрема неправомірним є застосування ст. 2 Указу Президента України № 734/99 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті та застосування санкцій за порушення валютного законодавства»⁴⁸ щодо встановлення відповідальності за одержання таких кредитів та позик без реєстрації договорів⁵³. Відповідні санкції повинні бути внесені у ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Фінансові санкції за порушення валютного законодавства є могутнім важелем формування фінансової системи регіону, виконуючи стимулюючу, профілактичну чи попереджальну функції з визначеним розміром фінансово-економічної відповідальності суб'єкта-порушника. Такі санкції передбачені ст. 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Відсильні норми Декрету щодо міри відповідальності за порушення валютного законодавства уточнюються Положенням про валютний контроль (далі – Положенням), затвердженим постановою Правління НБУ від 8 лютого 2000 р.⁴⁹. Норми Положення не мають зворотної дії у часі, крім випадків, якщо вони пом'якшують відповідальність.

Суми штрафів за порушення валютного законодавства зараховуються на відповідний рахунок Державного казначейства України й спрямовуються до Державного бюджету України. Положенням передбачено, що штрафні санкції застосовуються в кожному випадку порушення (табл. 1.7) із прив'язкою до величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян (НМДГ). Але у разі притягнення уповноваженого банку до відповідальності за порушення вимог п. 2 ст. 13 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», НБУ у Положенні про валютний контроль ввів таке обмеження: розмір одного штрафу не може перевищувати 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу.

Встановлення такого граничного розміру відповідальності ґрунтується на положенні про головне завдання банківського регулювання і нагляду – забезпечення стабільності банківської системи України, захист інтересів вкладників і кредиторів та захист економічних інтересів держави в цілому. Слід зазначити, що застосування відповідальності за порушення

¹¹ Северин О.Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / О.Є. Северин; ІСПД НАН України. – Донецьк, 2003. – 216 с.; с. 125.

¹² Гусак Н. Большое видится на расстоянии? / Н. Гусак // Юридическая практика. – 2000. – № 13. – С. 3-6.

¹³ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

валютного законодавства до уповноважених банків має ряд особливостей пов'язаних зі спеціальним статусом останніх у валютних правовідносинах.

Таблиця 1.7

Підстави та міри відповідальності за порушення валютного законодавства

Підстави відповідальності	Міри відповідальності
1	2
Здійснення банками або іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку операцій з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії НБУ	штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків
Здійснення резидентами і нерезидентами операцій з валютними цінностями, що потребують індивідуальних ліцензій НБУ, без їх одержання	штраф у сумі, еквівалентній сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій
Торгівля іноземною валютою банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії НБУ та /або з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених НБУ	штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків
Невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів	позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) іноземної валюти, що була зафіксована у дорученні резидента
1	2
Нездійснення уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій	позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) валютних операцій, здійснених резидентами та нерезидентами через ці установи з порушенням законодавства. Якщо згідно з законодавчими та нормативно-правовими актами дозволено проводити окремі валютні операції у визначених сумах, то розрахунок розміру штрафу здійснюється із суми, що становить різницю між сумою здійсненої валютної операції та сумою, що є нормативно визначеною

<p>Нездійснення уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю в частині інформування у випадках та в порядку, установлених законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ, відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій</p>	<p>- порушення порядку інформування – штраф у розмірі 120 НМДГ; порушення строків інформування, яке не перевищує 10 днів, – штраф у розмірі 3 НМДГ за кожен день порушення; - порушення строків інформування, яке становить від 11 до 30 днів, – штраф у розмірі 60 НМДГ; - порушення строків інформування, яке становить понад 30 днів, – штраф у розмірі 3% від суми (вартості) валютної операції, про яку уповноважений банк згідно зі встановленим порядком зобов'язаний був поінформувати відповідний державний орган, але не менше 60 і не більше 120 НМДГ</p>
<p>Здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами у межах торговельного обороту без участі уповноваженого банку</p>	<p>штраф на резидента в розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовувалися під час розрахунків, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій (при розрахунках у валюті України – на суму таких розрахунків)</p>
<p>Невиконання резидентами вимог щодо порядку та строків декларування валютних цінностей та іншого майна</p>	<p>- порушення строків декларування – штраф у розмірі 10 НМДГ за кожен звітний період; порушення порядку декларування – штраф у розмірі 20 НМДГ</p>
<p>Несвоєчасне подання, приховування або перекручення встановленої НБУ звітності про валютні операції</p>	<p>штраф у розмірі 100 НМДГ</p>
<p>Одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації в НБУ договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими кредитами, позиками в іноземній валюті, за винятком тих випадків, за якими законодавство України дозволяє здійснення таких операцій без реєстрації договорів</p>	<p>штраф у сумі, еквівалентній 1% від суми одержаного кредиту чи позики в іноземній валюті, що перерахована в національну валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день одержання кредиту, позики, з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів</p>

Вибірка автора згідно нормативно-фінансових вимог^{43, 14}

Відповідальність уповноважених банків можна розділити на відповідальність банків за порушення правил здійснення валютних операцій, оскільки, з одного боку, вони є учасниками валютних правовідносин, і на відповідальність за невиконання функцій агента валютного контролю, адже, з іншого боку, вони зобов'язані здійснювати контроль за валютними операціями інших учасників валютних правовідносин¹⁵.

¹⁴ Про затвердження Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Наказ Міністерства економіки України від 17.04.2000 № 52 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 1.

¹⁵ Кравченко Л.М. Особливості відповідальності уповноважених банків за порушення валютного законодавства / Л.М. Кравченко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 49-52, С. 49.

Аналіз нормативно-правових актів, в яких передбачене застосування відповідальності до уповноважених банків за порушення чинного валютного законодавства, дає підстави поділити всі види валютних правопорушень уповноважених банків на дві групи:

- 1) правопорушення, які здійснюються банком як учасником валютних операцій.
- 2) правопорушення, які здійснюються банком як агентом валютного контролю.

Серед валютних правопорушень, які здійснюються уповноваженим банком як учасником валютних операцій, тобто в процесі своєї господарської діяльності, можна виділити такі:

- недотримання банком правил купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних валютних ринках;
- недотримання вимог чинного законодавства України під час здійснення розрахунків у валюті України через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, що відкриті в уповноважених банках;
- недотримання встановлених вимог щодо використання готівкової іноземної валюти на території України;
- недотримання встановлених вимог щодо використання режимів рахунків резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та рахунків нерезидентів (представництв нерезидентів) у валюті України;
- недотримання правил купівлі-продажу готівкової іноземної валюти через каси та пункти обміну іноземної валюти;
- недотримання достовірності та встановленого порядку формування та подання до Національного банку і його територіальних управлінь звітності про валютні операції;
- недотримання правил торгівлі банківськими металами та вимог щодо відкриття та використання рахунків у банківських металах, відкритих в уповноважених банках України, та металевих рахунків, відкритих у банках-нерезидентах;
- недотримання правил здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученнями фізичних осіб і отримання останніми в Україні переказаної їм з-за кордону іноземної валюти;
- недотримання обмежень щодо використання на території України іноземної валюти як застави;
- недотримання встановлених вимог щодо декларування валютних цінностей, які належать банку та знаходяться за межами України.

До другої групи валютних правопорушень, які банк може здійснити при виконанні ним функцій агента валютного контролю, належать такі:

- невиконання встановлених вимог щодо обов'язкового продажу коштів в іноземній валюті, які надійшли на рахунки клієнтів уповноваженого банку;
- недотримання вимог чинного законодавства України під час проведення розрахунків за експортними, імпорнтними та лізинговими операціями клієнтів банку;
- недотримання вимог чинного законодавства України під час проведення розрахунків клієнтів у разі застосування до них або їх контрагентів-нерезидентів спеціальних санкцій згідно зі ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- невиконання контрольних функцій при обслуговуванні кредитів, позик в іноземній валюті, отриманих клієнтами від нерезидентів;
- недотримання вимог чинного законодавства України під час здійснення за дорученням клієнтів операцій з переказування валютних цінностей за межі України;
- невиконання функцій агента валютного контролю за експортно-імпорнтними операціями.

НБУ здійснює контроль за дотриманням уповноваженими банками та небанківськими установами вимог валютного законодавства шляхом:

- здійснення виїзних і камеральних перевірок уповноважених банків та небанківських установ;

- контролю за правомірністю висновків територіальних управлінь за результатами перевірок уповноважених банків;
- застосування до банків штрафних санкцій за виявленими фактами порушень ними вимог валютного законодавства;
- участі у розгляді апеляційних звернень уповноважених банків та підготовки висновків для Апеляційної комісії НБУ щодо правомірності притягнення уповноважених банків до відповідальності за порушення вимог валютного законодавства України.

Упродовж 2012 року було здійснено 6529 перевірок банків і небанківських фінансових установ, а також 461 перевірку пунктів обміну іноземних валют. Із загальної кількості перевірок планові перевірки становили 36,2 % (2365 перевірок), позапланові – 63,8 % (4164 перевірки)¹⁶. За фактами порушень валютного законодавства, виявленими в результаті перевірок, було винесено 508 постанов на загальну суму 1,6 млн. грн. про притягнення 102 порушників до відповідальності за порушення вимог валютного законодавства (табл. 1.8).

Серед допущених банками порушень валютного законодавства 389 постанов (на суму 676,6 тис. грн.) винесено за несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції банківських установ; 70 постанов (277,0 тис. грн.) – за невиконання функцій агента валютного контролю; 7 постанов (435,9 тис. грн.) – за порушення порядку та умов торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку; 40 постанов (203,3 тис. грн.) – за використання іноземної валюти як засобу платежу на території України без наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України; 2 постанови (0,3 тис. грн.) – за невиконання умов та порядку декларування валютних цінностей, що належать резиденту України та знаходяться за її межами. Отже, найбільше постанов про притягнення до відповідальності у 2012 році було винесено банкам за несвоєчасне подання, приховування або перекручування звітності про валютні операції.

Пунктом 3.1 Положення про валютний контроль зазначається, що санкції, передбачені ст. 2 Указу Президента України від 27 червня 1999 року № 734/99 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» та п. 2 ст. 16 Декрету «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», застосовуються НБУ до банків, інших фінансових установ та національного оператора поштового зв'язку, органами державної податкової служби – до інших резидентів і нерезидентів України.

У разі виявлення порушень валютного законодавства з боку банків, інших фінансових установ або національного оператора поштового зв'язку, уповноваженими працівниками НБУ складається протокол, який вручається керівникові (посадовій особі, яка виконує його обов'язки) банку іншої фінансової установи або національного оператора поштового зв'язку чи їх відокремленого структурного підрозділу, де безпосередньо здійснювалася відповідна перевірка. За кожним випадком порушення, що виявлені під час однієї перевірки, складається окремий протокол, до якого обов'язково додаються інші документи, які свідчать про факти порушень.

Якщо під час реалізації одного договору було здійснено кілька однотипних порушень валютного законодавства, то допускається складання одного протоколу за умови, що загальна сума штрафу від цього не зміниться. Після складання протоколу уповноважені працівники НБУ зобов'язані запропонувати особі, якій вручено цей протокол, надати пояснення за кожним фактом порушення.

¹⁶ Річний звіт Національного банку України за 2010-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Винесені постанови про притягнення уповноважених банків до відповідальності за порушення вимог валютного законодавства

Види порушень	2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	Кількість постанов, одиниць	Сума, тис. грн.	Кількість постанов, одиниць	Сума, тис. грн.	Кількість постанов, одиниць	Сума, тис. грн.
Несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції	848	938,1	662	1139,0	389	676,6
Невиконання функцій агента валютного контролю	104	8065,9	132	26053,3	70	277,0
Порушення порядку та умов торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку	3	63596,8	16	2069,7	7	435,9
Використання інвалюти як засобу платежу на території України без наявності індивідуальної ліцензії НБУ	12	17,8	7	14231,3	40	203,3
Невиконання умов і порядку декларування валютних цінностей, які належать резиденту України і знаходяться за її територією	5	0,8	3	0,5	2	0,3
Разом	972	72619,4	820	29276,8	508	1593,2

Підставою для застосування НБУ і його територіальними управліннями зазначених санкцій можуть бути:

- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками центрального апарату та територіальних управлінь НБУ;
- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками державних органів валютного контролю;
- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками державних контрольних і правоохоронних органів, які не належать до органів валютного контролю;
- інші матеріали, які свідчать про факти порушення банками, іншими фінансовими установами або національним оператором поштового зв'язку валютного законодавства і щодо яких здійснюється перевірка цих фактів.

У разі виявлення державними органами валютного контролю та державними контрольними і правоохоронними органами порушення банками, іншими фінансовими установами або національним оператором поштового зв'язку валютного законодавства складається акт чи довідка про перевірку, які разом з копіями документів, що підтверджують факт порушення, надсилаються до територіальних управлінь НБУ за місцем проведення зазначених перевірок. Уповноважені працівники територіальних управлінь НБУ здійснюють аналіз отриманих матеріалів та в разі наявності складу правопорушення здійснюють передбачені Положенням дії.

У разі відсутності в комплекті матеріалів, що надходять до НБУ, документів, які підтверджують факт порушення, уповноважені працівники НБУ зобов'язані здійснити додаткову перевірку отриманої інформації.

Матеріали про порушення валютного законодавства залежно від суми штрафу, еквівалентній певній сумі в доларах США, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим Національним банком на день складання відповідного протоколу порушення валютного законодавства, розглядають та приймають рішення про застосування санкцій:

- до 10,0 тис. доларів США – начальники територіальних управлінь НБУ;
- до 50 тис. доларів США – директор Департаменту валютного контролю та ліцензування НБУ;
- до 100 тис. доларів США – Голова НБУ та уповноважена ним посадова особа НБУ.

У разі прийняття рішення про застосування санкцій виноситься постанова про притягнення до відповідальності за порушення валютного законодавства.

Санкції у вигляді позбавлення ліцензії, виключення з Державного реєстру банків, застосування штрафу, що перевищує суму (вартість), еквівалентну 100 тис. доларів США, перераховану у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день складання відповідного протоколу порушення валютного законодавства, застосовуються виключно на підставі постанови Правління НБУ.

Постанова про притягнення до відповідальності за порушення правил валютного законодавства підписується уповноваженою службовою особою та надсилається поштою з повідомленням про вручення порушнику, який протягом п'яти днів після її отримання має перерахувати суму штрафу до Державного бюджету України.

Територіальне управління Національного банку надсилає порушнику постанову, якщо вона була підписана начальником цього територіального управління, а Департамент валютного контролю та ліцензування надсилає постанову або постанову Правління Національного банку порушнику в усіх інших випадках. Разом з постановою надсилається супровідний лист на адресу порушника.

Копія супровідного листа надсилається також територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням юридичної особи порушника для подальшого здійснення цим територіальним управлінням контролю за своєчасною сплатою штрафу до Державного бюджету України.

У разі несплати порушником штрафу у зазначений термін він підлягає стягненню в судовому порядку. Позовна заява про стягнення суми штрафу подається до місцевого господарського суду за місцезнаходженням порушника протягом 30 календарних днів після закінчення строку для добровільної сплати штрафу. В окремих випадках, з метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності банків, постановою Правління Національного банку України для уповноважених банків може бути встановлений інший строк сплати штрафів, але такий строк сплати штрафів не може перевищувати двох років. Зменшення розмірів сум штрафних санкцій є неприпустимим. Постанова про притягнення до відповідальності може бути оскаржена в судовому порядку. Відповідачем в цьому випадку виступає Національний банк України. Оскарження постанови не припиняє її виконання.

Суб'єкти валютних відносин у більшості випадків є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або іноземними суб'єктами господарської діяльності (далі – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності), у зв'язку з чим до них можуть бути застосовані спеціальні санкції, передбачені ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а саме: накладення штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання своїх обов'язків; застосування індивідуального режиму ліцензування; тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності¹⁷.

Підставою для застосування спеціальних санкцій є порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних із ним законів, тобто застосування цих санкцій за порушення положень указів Президента, постанов Кабінету Міністрів та інших підзаконних актів, якщо ці положення не передбачені у вищезазначених законах, не відповідає Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і отже є неправомірним.

Накладення штрафів здійснюється у випадках несвоєчасного виконання або невиконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності своїх обов'язків згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних з ним законів України. Розмір таких штрафів визначається відповідними положеннями законів України та/або рішеннями судових органів України. Так, відповідно до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» за порушення резидентами передбачених термінів розрахунків при здійсненні експортних та імпорتنих операцій стягується пеня за кожен день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неодержаної виручки (вартості недопоставленої продукції) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості⁴⁷.

Крім того, відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності зовнішньоекономічних операцій без відповідних ліцензій тягне за собою накладення штрафу у сумі 10 % від вартості проведеної операції, перерахованої у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на день здійснення такої операції.

Наказом Міністерства економіки України від 17 квітня 2000 р. № 52 затверджене Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Положення)⁵⁵. Відповідно до зазначеного Положення, спеціальні санкції у вигляді індивідуального режиму ліцензування або тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, органів Антимонопольного комітету України, спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг та Національного банку України, або за рішенням суду.

Санкції застосовуються в разі порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного, митного, податкового, іншого законодавства, що встановлює певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, та в разі проведення ними дій, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки. Пунктом 1.3 Положення передбачено, що спеціальні санкції можуть бути застосовані до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності протягом трьох років з дня виявлення порушення законодавства.

Індивідуальний режим ліцензування застосовується до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у випадках порушення такими суб'єктами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, що

---

¹⁷ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

встановлюють певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій. Індивідуальний режим ліцензування зовнішньоекономічної діяльності передбачає оформлення разової (індивідуальної) ліцензії суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що допустили порушення у цій сфері. Разова (індивідуальна) ліцензія видається Міністерством економічного розвитку і торгівлі України чи уповноваженими ним органами і є підставою для здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами, до яких застосовано санкції.

Індивідуальний режим ліцензування діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних з ним законів України, і скасовується Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовується у випадках порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних із ним законів, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки. Ця санкція є більш жорсткою порівняно з індивідуальним режимом ліцензування і тому, з нашої точки зору, необхідно в законодавчому порядку конкретизувати дії, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки і до яких повинна застосовуватися відповідна санкція. Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності означає позбавлення права займатися всіма видами зовнішньоекономічної діяльності, за винятком:

- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, за яких з боку українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності були перераховані кошти до застосування цієї санкції;

- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями за продукцію, що була відправлена за межі України українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або відправлена в Україну іноземними суб'єктами господарської діяльності до застосування цієї санкції.

Для завершення таких операцій українському суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності слід у встановленому порядку отримати разову (індивідуальну) ліцензію Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, але не більше трьох місяців з дати винесення відповідного рішення Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Після тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності переводяться Міністерством економічного розвитку і торгівлі України на індивідуальний режим ліцензування. Подовження дії тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності здійснюється виключно за рішенням суду. Застосуванню санкцій до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності може передувати офіційне попередження з боку Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про можливість застосування до них санкцій.

Дія санкцій скасовується в разі усунення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних з ним законів України, і приведення своєї зовнішньоекономічної діяльності у відповідність до законів України або надання достатніх доказів неможливості (безперспективності) застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону, а також якщо в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України відсутні матеріали щодо порушення цим суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності валютного, митного, податкового, іншого законодавства, яке встановлює певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, та матеріали щодо проведених ним дій, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки.

Виходячи з того, що спеціальні санкції застосовуються як до фізичних, так і до юридичних осіб за ініціативою органів державного управління, можна зробити висновок, що за своєю природою спеціальні санкції, так само як і фінансові, є санкціями адміністративно-правового характеру. Чисельність нормативних документів, що регламентують юридичну відповідальність у сфері валютного регулювання, ускладнює їх застосування, призводить до неоднозначного тлумачення, що, на наш погляд, вимагає їх узагальнення та уточнення в єдиному нормативному документі. Крім того, з метою координації та ефективної взаємодії з іншими державними органами валютного контролю Національному банку України необхідно забезпечувати постійну співпрацю з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством доходів і зборів України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також правоохоронними органами.

Розподіл методів державного регулювання валютних операцій у регіональних фінансових системах на фінансові та спеціальні дозволяє чіткіше формувати фінансову структуру, відносини між суб'єктами фінансового ринку та органами державної влади, національними регуляторами, клієнтами банківських установ у сфері валютних операцій. Перспективним у подальшому виглядає унормування фінансових санкцій за показниками територіального охоплення банківськими послугами, кількістю споживачів послуг конкретної банківської установи тощо. Це буде сприяти розбудові фінансової системи регіонів на сталих засадах, стосунках довіри, підвищувати привабливість валютних активів, їхнє ефективне використання у господарстві регіону.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**АКАДЕМІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО
УПРАВЛІННЯ**

**ФІНАНСОВА СИСТЕМА РЕГІОНІВ :
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Київ-2014

УДК 336(477-32)
ББК 65.9(4Укр)26
Ф59

Фінансова система регіонів : проблеми та перспективи: монографія [Текст] / Під заг. ред. А. Б. Кондрашихіна, В. К. Присяжнюка / Богдан Н. І., Віленчук О. М., Дейнеко Л. В. (§2.1), Демченко В. В., Денисевич М. Я., Дибань О. Л., Івашов М. Ф., Івашова Л. М., Ільяшенко В. А., Казюк Я. М., Квасницька Р. С., Кондрашихін А. Б., Копилова О. В., Коробко Г. Г., Манько Н. М., Марков А. Г., Марочко С. С., Марчук А. П., Марчук В. П., Мезенцев К. В., Монаєнко А. О., Нагайчук Н. Г., Письмак В. П., Под'ячев С. В., Пожидаєва М. А., Половцев О. В., Присяжнюк В. К., Прокопенко О. В., Пшик Б. І., Романюк І. М.1), Сайчук В. С., Свіда І. В., Сурай А. С., Тищенко М. П., Ткач О. В., Ткаченко Н. В., Тулай О. І., Федорова С. В., Феріна О. С., Філіпенко Т. В., Холоденко Р. А., Цікановська Н. А., Чемпас Я. (Czempas J.), Штепа О. В. – К.: АМУ, 2014. – 543 с.

У монографії наведено комплексні дослідження сучасних аспектів розвитку фінансових систем регіонів України: особливості організації фінансового обігу у галузях господарства, у банківській системі, на ринку цінних паперів. До монографії також увійшли принципово нові питання налагодження фінансової діяльності - забезпечення інноваційного руху, міжнародної технічної допомоги, сталого розвитку фінансових систем. Матеріал ґрунтується на практиці роботи суб'єктів фінансового та реального секторів господарства. Дослідження охоплює сучасний став фінансових систем міст Києва та Севастополя, Автономної Республіки Крим, Закарпатської, Запорізької, Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Львівської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської областей, а також найближчих сусідів України - Білорусі, Росії, Польщі.

Автори сподіваються, що книга буде цікавою широкому колу наукової спільноти і фахівцям фінансового, юридичного профілю. державним службовцям, практикам-економістам, студентам, аспірантам, здобувачам наукових ступенів кандидата та доктора наук.

Наукове видання

Рекомендовано до друку вченою радою Академії муніципального управління Міністерства освіти і науки України

Протокол № 2 від 14 лютого 2014 року

Рецензенти:

Алимов О. М., доктор економічних наук, професор, академік Національної академії наук України, завідувач відділу стратегічного потенціалу ДУ «Інститут економіки природокористування і сталого розвитку НАН України»

Дмитренко Е. С., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін Національної академії Служби безпеки України

Чернюк Л. Г., доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту демографії й соціальних досліджень НАН України

Левковська Л. В., доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування і сталого розвитку НАН України»

ISBN – 978-966-2341-09-6

© Академія муніципального управління МОН України

© Автори